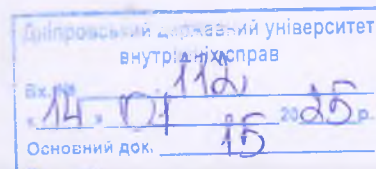

ВІДГУК

офіційного опонента – професора кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора, Заслуженого юриста України Тарасенка Олега Сергійовича на дисертаційне дослідження Бабікова Олександра Петровича на тему «Теоретико-прикладні основи проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Актуальність теми дисертаційного дослідження. У дисертаційному дослідженні О. П. Бабікова здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає у розробці теоретико-прикладних засад використання негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, виявлення наявних проблем і розробці науково обґрунтованих пропозицій щодо їх подолання.

Обрана тема відповідає спеціальності наукового пошуку та обумовлена насамперед тим, що здійснення кримінального провадження, яке наряду з прийняттям інших процесуальних рішень відбувається з проведенням окремих слідчих (розшукових) дій, негласних (слідчих) розшукових дій, а також із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, є не лише складним процесом, а й пов'язане із суттєвим обмеженням прав і свобод людини і громадянина, втручанням у приватне життя, порушенням недоторканості житла, таємниці листування, телефонних розмов тощо. Вказані процесуальні дії і рішення мають відбуватися в чітко визначеному правовому полі, не порушуючи при цьому основоположних прав громадян, гарантованих Конституцією та міжнародними угодами, і, з дотриманням гарантій прав й одночасним забезпеченням належного балансу між інтересами сторони обвинувачення і захистом прав як фізичних, так і юридичних осіб. Наразі не всі процедурні механізми їх застосування є достатньо врегульованими, що призводить до правових колізій і труднощів як у слідчій, так і судовій практиці. Негласні (слідчі) розшукові дії як різновид слідчих дій і порівняльно новий інститут кримінального процесу, недостатньо розроблений в теорії та практиці, внаслідок чого значна кількість важливих питань залишається дискусійною, що підтверджується і відсутністю єдності судової практики та вказує на необхідність поглибленого дослідження як загальних засад, так і теоретичних проблем, що виникають під час оцінки результатів їх проведення. Відтак, тема проведення негласних слідчих (розшукових) дій є досить складна та надзвичайно актуальна.

Викладене вище обумовлює необхідність глибокого, всебічного, комплексного аналізу та наукового осмислення правової природи проведення окремих слідчих (розшукових) дій, негласних (слідчих) розшукових дій у кримінальному провадженні, а також розробки науково-обґрунтованих пропозицій з вдосконалення відповідних норм кримінального процесуального законодавства та практики його застосування.

Отже, очевидним є той факт, що подана на рецензування робота присвячена актуальній проблемі, розв'язання якої сприятиме подальшому удосконаленню положень науки оперативно-розшукової діяльності.

Саме тому актуальність дисертаційного дослідження не викликає сумнівів. Про актуальність обраного напрямку дисертаційного дослідження свідчить також те, що роботу виконано відповідно до програми «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390) та з урахуванням тем Науково-дослідного інституту публічного права.

Об'єкт та предмет дослідження сформульовані вдало і відповідають вимогам МОН України. Об'єктом дослідження є кримінально-процесуальні відносини, що виникають під час організації та проведення НСРД, фіксації та використання їх результатів. Предмет дослідження – теоретико-прикладні основи проведення НСРД у кримінальному провадженні.

Правильне розуміння об'єкта та предмета дослідження дозволило дисертанту зробити свою наукову ідею цілісною, обґрунтованою, донести до наукової громадськості власні ідеї та пропозиції, а також уникнути формалізму й зробити дисертацію вагомим внеском у правничу науку.

Мета дисертаційного дослідження полягає у вирішенні конкретного наукового завдання з отримання комплексних наукових висновків щодо теоретико-прикладних основ використання НСРД у кримінальному провадженні, виявлення наявних проблем та розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо їх подолання.

Комплексність мети, її багатоплановість обумовили необхідність вирішення окремих завдань: 1) формування теоретико-методологічних основ дослідження НСРД; 2) виявлення ключових теоретичних та практичних проблем процесуального порядку організації та проведення НСРД у вітчизняній кримінальній процесуальній науці; 3) з'ясування правової природи НСРД, початкової основи та місця інституту НСРД в системі інститутів кримінального процесуального права, їх атрибутивних ознак та методологічної основи класифікації; 4) розкриття особливостей забезпечення допустимості результатів НСРД як доказів у кримінальному провадженні в аспектах винятковості, підстав для проведення, судового контролю, нагляду прокурора та відомчого контролю за їх проведенням; 5) встановлення ознаки провокації, критерії її визначення, розроблення запобіжних механізмів, що унеможливають підбурювання особи до

вчинення злочину під час проведення НСРД; 6) охарактеризувати основні проблеми у сфері забезпечення законності способів фіксації НСРД та використання їх результатів; 7) вдосконалення засобів забезпечення режиму секретності під час організації та проведення НСРД, фіксації їх результатів.

Ступінь достовірності та обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації підтверджені теоретичною та методологічною базою дослідження, критичним аналізом й узагальненням наукових праць, комплексним аналізом законодавства та міжнародної практики в цій сфері. Методологія та методика дослідження вибрані вірно. Як вбачається з відповідних положень дисертації, здобувач володіє методологією наукового аналізу складних проблем теорії та практики юридичної науки.

У процесі дослідження дисертант для досягнення поставленої мети, з урахуванням об'єкта і предмета дослідження, використав **загальнонаукові та спеціальні методи**, які є засобами наукового пошуку. Їх застосування було обумовлено системним підходом, що дозволяє реалізувати докладний розгляд теоретико-прикладних основ використання НСРД у кримінальному провадженні. Усі вони застосовувались у взаємозв'язку та взаємодії відповідно до поставленої мети й завдань, об'єкта і предмета дослідження. Разом з тим обрана методологія дослідження та її характеристика є не бездискусійною, про що зазначимо нижче.

Високий ступінь обґрунтованості результатів дослідження зумовлений досить раціональною та внутрішньо узгодженою структурою дисертаційної роботи. Дисертантом виявлено належний рівень знань юридичної літератури, нормативно-правового матеріалу, а також розкрито низку дискусійних проблем, що підлягають загальнотеоретичному переосмисленню та корегуванню для цілей оптимізації оперативно-розшукової діяльності.

Відтак, результати дисертаційного дослідження О. П. Бабікова є аргументованими та переконливими, вони отримані завдяки широкому використанню наукових джерел, емпіричного матеріалу та вмілому застосуванню різноманітних методів наукового дослідження.

Нормативно-правову та інформаційну основу дослідження становлять: Конституція України, КПК України, КК України, закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про розвідку», «Про прокуратуру», інші законодавчі та підзаконні нормативні акти України, міжнародні договори, нормативні акти закордонних країн, міжнародних організацій, доповіді та наукові дослідження з цих питань, судова практика ЄСПЛ, ВС, КСУ, інших судів України.

Емпіричну основу дослідження становлять 1) результати вивчення матеріалів судової практики (вироків, ухвал, постанов), що стосуються надання дозволів на проведення НСРД, аналізу та оцінки доказів, одержаних у результаті

їх проведення, аналітичні матеріали судових органів; 2) результати вивчення практики ЄСПЛ в контексті оцінки результатів одержаних під час проведення негласних, (спеціальних) заходів одержання інформації у кримінальному судочинстві, визначення критеріїв провокації злочину, їх допустимості з урахуванням вимог забезпечення балансу між правами та свободами людини і інтересами кримінального судочинства; 3) статистичні та аналітичні дані судових та правоохоронних органів у сфері проведення НСРД та використання їх результатів; 4) правові пам'ятки, історичні нариси, літературні джерела, публікації в ЗМІ; 5) законодавство зарубіжних країн та аналітичні матеріали щодо регламентації в них негласних форм одержання інформації.

Новизна наукових положень, висновків та рекомендацій. Наукова новизна отриманих результатів полягає у новому підході до системи негласних слідчих розшукових дій, визначення підстав для їх застосування, форм контролю та можливості використання одержаних результатів на засадах забезпечення балансу інтересів кримінального судочинства та прав і свобод людини.

У результаті проведеного дослідження дисертантом сформульовано та обґрунтовано низку висновків і рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності застосування негласних слідчих розшукових дій, що характеризуються науковою новизною й мають важливе теоретичне та практичне значення.

Вивчення змісту дисертаційного дослідження дозволяє зробити висновок про наявність елементів наукової новизни. Найбільш важливими теоретичними положеннями, на нашу думку, є наступні.

Визначено етапи інституалізації негласних заходів одержання та фіксації інформації в національному законодавстві, досліджено передумови їх інституалізації на джерелах права та історичних документах кримінального процесуального права України, а також вплив міжнародних актів та договорів на розробку та вдосконалення регламентації проведення таких заходів, зокрема щодо запровадження загальних засад, принципів та умови застосування, порядку здійснення міжнародного співробітництва у цій сфері.

Здобувачем визначено вплив практики ЄСПЛ на розробку та введення в дію нового Кримінального процесуального кодексу України в редакції 2012 року в частині регламентації негласних заходів одержання інформації, що завдяки цьому набули свого визначення як особливі, специфічні слідчі дії, щодо яких передбачено особливі підстави, порядок та умови проведення.

Окрім того, забезпечення балансу інтересів кримінального судочинства та гарантій прав і свобод людини розглянуто як ключовий чинник, що повинен впливати на регламентацію інституту НСРД.

Форми цивільного контролю за проведенням негласних заходів одержання інформації розглянуто порівняно з механізмами громадського контролю, запровадженими в інших країнах, та запропоновано зміни до законодавства

з урахуванням практики застосування негласних заходів одержання інформації в країнах ЄС.

Дисертантом з'ясовано причини та умови, що впливають на ефективність судового контролю за проведенням НСРД, та запропоновано його вдосконалення запровадження форми судового контролю *post factum*.

Визначено колізії у сфері регламентації порядку проведення, фіксації, використання результатів НСРД, розмежування повноважень між особами, що беруть участь у застосуванні таких заходів та запропоновано засоби щодо їх подолання.

Проаналізовано різні підходи до тлумачення норм, що визначають обсяг повноважень суб'єктів діяльності у сфері застосування негласних заходів на підставі судової практики та наукових досліджень;

Визначено ключові аспекти застосування нових форм негласного пошуку та фіксації інформації з використанням автоматизованого перехоплення даних, штучного інтелекту, програмних засобів автоматизованого пошуку інформації про особу та проаналізовано механізми захисту прав і свобод людини, запроваджені в країнах ЄС, що передбачають контроль за зберіганням таких даних, їх використання та знищення.

Проаналізовано різні підходи в законодавстві країн ЄС та практиці ЄСПЛ до визначення поняття і змісту «приватного життя», застосування зазначеної правової категорії для визначення меж можливого та допустимого втручання у життя людини, підстав та умов для обмеження права на приватність.

Справляють позитивне враження й запропонована система НСРД та авторський підхід до їх класифікації залежно від суб'єкта, уповноваженого на ухвалення рішення, підстав та порядку застосування, ступеня втручання у приватне життя.

Важливе значення має і запропонована на підставі дослідження судової практики та досвіду країн ЄС у сфері регламентації негласної пошукової діяльності та забезпечення прав і свобод людини від неправомірного втручання в її життя нова редакція Глави 21 КПК України, спрямована на вдосконалення чинного законодавства, що передбачає нову систему НСРД, механізми забезпечення балансу інтересів кримінального провадження та прав і свобод людини, що включають додаткові форми судового, відомчого та громадського контролю, заходи спрямовані на поновлення порушених і обмежених прав і свобод, оскарження неправомірних дій службових осіб правоохоронних органів.

Дисертант напрацював самостійні наукові узагальнення та висновки, які виносить на захист. Разом зі збагаченням теорії криміналістики, кримінального процесу й оперативно-розшукової діяльності вони мають суттєве практичне значення. Обґрунтованість висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження підтверджується наявністю інформації про можливе використання результатів дослідження у: 1) *науково-дослідній сфері* – для проведення

подальших наукових досліджень (Акт про впровадження результатів науково-дослідної роботи від 09 вересня 2024 р. в науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ); 2) *законотворчій діяльності* – з метою вдосконалення кримінального процесуального законодавства (Лист про результати впровадження дисертаційного дослідження Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 02 серпня 2024 р. № 04-27/12-2024/170959); 3) *правозастосовній діяльності* – шляхи вирішення колізій та напрями вдосконалення методологічного підґрунтя роботи органів охорони правопорядку (лист Офісу Генерального прокурора від 01 жовтня 2024 р. № 09/4-148 вих-24, Акт про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції результатів дисертаційного дослідження від 30 вересня 2024 р. № 132198-2024 та Акт про впровадження у практичну діяльність Департаменту міграційної поліції Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження від 13 вересня 2024 р. № 180494-2024); 4) *навчальному процесі* під час викладання курсу кримінального процесу та інших кримінально-процесуальних дисциплін, підготовки навчально-методичних матеріалів (Акт про впровадження положень монографії «Теоретико-прикладні засади негласних слідчих (розшукових) дій: генеза та перспективи розвитку» від 09 вересня 2024 р. Донецького державного університету внутрішніх справ та Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження від 24 вересня 2024 р. № 13/2539 в освітньому процесі Національного авіаційного університету).

Загалом достовірність й обґрунтованість наукових положень та висновків, сформульованих у дисертації, забезпечується вдалою і продуманою структурою наукової розробки, логікою викладення матеріалу, потужним масивом емпіричної та джерельної бази.

Структура дисертації є логічно побудованою та ґрунтується на комплексному підході до вирішення проблем проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. Дисертація складається з основної частини (вступу, чотирьох розділів, що містять двадцять підрозділів, висновків), списку використаних джерел і додатків.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження негласних слідчих (розшукових) дій»** досліджено теоретичні й практичні питання, пов'язані з організацією, проведенням, фіксацією, використанням та знищенням результатів проведення НСРД (підрозділ 1.1); методологічними проблемами дослідження (підрозділ 1.2) та історико-правовими передумовами інституалізації НСРД. Досліджено історичні передумови виникнення та застосування спеціальних слідчих, пошукових заходів, таємного розслідування, спеціальних операцій та оперативних комбінацій. Наведено приклади ефективності таких спеціальних методів з літературних та історичних джерел, вказано на зв'язок розвитку суспільних відносин та науково-технічного прогресу

на формування та застосування негласних методів одержання інформації (підрозділ 1.3).

У другому розділі «Правова природа негласних слідчих (розшукових) дій» досліджено поняття та систему НСРД (підрозділ 2.1); мету і завдання їх застосування та функціональну спрямованість (підрозділ 2.2); відмінність НСРД від інших засобів негласного одержання інформації (підрозділ 2.3); джерельну основу (систему нормативних актів, що регламентують організацію, проведення та використання результатів НСРД, їх особливості) (підрозділ 2.4); місце інституту НСРД в системі інститутів кримінального процесуального права (підрозділ 2.5) і методологічні основи класифікації НСРД в системі інститутів кримінального процесуального права та їх значення (підрозділ 2.6).

Надано авторське визначення НСРД як різновиду слідчих (розшукових) дій, що спрямовані на пошукову і пізнавальну діяльність, яка здійснюється уповноваженими суб'єктами на підставах та в порядку, визначеному кримінальним процесуальним законодавством і є важливим інструментом доказування у кримінальному провадженні.

На підставі аналізу та розмежування понять: «мета», «завдання» та «функціональне призначення» визначено, що метою застосування НСРД є забезпечення інтересів кримінального судочинства, встановлення осіб, які вчинили конкретні кримінальні правопорушення, що зареєстровані у ЄРДР та щодо яких ведеться розслідування, доведення їх винуватості, розшук осіб та активів; завданням – отримання (збирання) доказів або перевірка вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, а функціональним призначенням – не лише встановлення обставин, що підлягають доказуванню, а й запобігання, припинення протиправної діяльності та забезпечення виконання вироку суду.

Досліджуючи відмінності НСРД та ОРД в аспекті запроваджених механізмів правового регулювання та забезпечення гарантій прав і свобод людини, зроблено висновок, що внаслідок недосконалості норм КПК України, внесених до нього змін, а також відсутності чіткого й детального механізму проведення, фіксації, використання та знищення результатів НСРД в підзаконних нормативних актах, якість регламентації у цій сфері не можна вважати кращою.

Здобувачем відмічено значний вплив на регламентацію організації та проведення НСРД у кримінальному провадженні практики Європейського суду з прав людини, зокрема в аспекті діяльності правоохоронних органів, пов'язаної з втручанням у приватне життя особи, обмеженням таємниці спілкування, порушенням недоторканості житла та інших права і свобод, а також завдяки виконанню міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Акцентовано увагу на різних підходах до оцінки змісту поняття «приватне спілкування» та запропоновано його визначення, що передбачає передачу інформації від однієї особи до іншої, коли кожен з учасників виступає від свого імені, діє як приватна особа та сподівається, що таке спілкування здійснюється без доступу до його змісту інших осіб.

У третьому розділі «**Забезпечення допустимості результатів НСРД як доказів у кримінальному провадженні**» досліджено питання «винятковості» НСРД та інші підстави проведення НСРД в механізмі забезпечення прав і свобод людини під час їх проведення та використання їх результатів. «Винятковість» визначено як особливу ознаку НСРД в аспекті особливості підстав для їх застосування, регламентації порядку їх проведення, зберігання, знищення та використання одержаних результатів. До особливих вимог, що розглядаються як винятки із загальних правил, передбачених для слідчих (розшукових) дій, віднесено дві групи таких винятків: 1) вимоги, що застосовуються до усіх видів НСРД; 2) особливості проведення певних видів НСРД (підрозділ 3.1).

На підставі аналізу правових норм, наукових джерел і практики застосування негласних форм одержання та фіксації інформації визначено фактичні та юридичні підстави для проведення НСРД (підрозділ 3.2).

Досліджено ключові проблеми судового контролю під час застосування НСРД. З урахуванням вимог міжнародних актів і практики ЄСПЛ визначено, що ключовими питаннями, що підлягають дослідженню судом у сфері застосування НСРД, є: 1) чи відбулося втручання «згідно із законом»; 2) чи втручання містить законну мету; 3) чи є втручання «необхідним у демократичному суспільстві»? З огляду на це зроблено висновок, що судовий контроль базується на: 1) дослідженні дотримання вимог кримінального процесуального законодавства під час звернення до суду з клопотанням щодо НСРД, що включає з'ясування відомостей про внесення відомостей до ЄРДР про тяжке чи особливо тяжке кримінальне правопорушення, наявності повноважень в осіб, які звертаються з клопотанням, відповідності клопотання вимогам закону, дотримання правил підсудності, тобто дотримання процедури; 2) наявності легальної мети, що обґрунтовується у клопотанні і може бути пов'язана із захистом національної та громадської безпеки, економічного добробуту, запобігання заворушенням чи злочинам, захисту життя, здоров'я, моралі, інших прав і свобод людини; 3) пропорційності втручання законній меті, тобто з'ясуванні балансу інтересів кримінального судочинства та прав і свобод людини (підрозділ 3.3).

Досліджено зміст та форми нагляду прокурора та відомчого контролю. Встановлено, що основною метою прокурорського нагляду у сфері організації та проведення НСРД, як різновиду слідчих дій під час досудового розслідування, є створення умов, за яких принципи діяльності, дії та рішення органів, що проводять досудове розслідування, дізнання, відповідали вимогам законності, доцільності, продуктивності та ефективності. До етапів реалізації контрольних

функцій у сфері проведення НСРД віднесено: 1) збір та аналіз інформації про діяльність органу, уповноваженого на проведення досудового розслідування у сфері організації та проведення НСРД; 2) виявлення фактів порушень вимог кримінального процесуального законодавства під час проведення НСРД, їх неефективності, обговорення зазначених обставин з керівниками відповідного органу; 3) підготовку висновків та рекомендацій. На підставі проведеного дослідження зроблено висновок, що організація досудового розслідування та відомчий контроль у цій сфері передбачають необхідність розроблення та впровадження узгоджених організаційних заходів, спільних дій різних правоохоронних органів. Координація таких дій зумовлює необхідність співпраці керівників органів досудового розслідування, прокурорів та реалізовується у межах координаційних, міжвідомчих, оперативних нарад, інших організаційних формах, на яких обговорюються та розробляються спільні заходи, вирішуються актуальні проблемні питання, напрацьовуються та узгоджуються спільні дії, спрямовані на подолання негативних факторів, що перешкоджають підвищенню ефективної діяльності у цій сфері (підрозділ 3.4).

Окреслено ознаки провокації до вчинення злочинів, межі допустимої поведінки агента/конфідента під час проведення спеціальних заходів, напрацювання критеріїв розмежування правомірної поведінки сторони обвинувачення та залучених нею осіб під час контролю за вчиненням злочину від злочину, значення провокації для використання доказів в інтересах кримінального судочинства засоби протидії зловживанням у цій сфері.

Визначено причини заборони використання результатів провокації злочину у кримінальному провадженні: 1) така діяльність розглядається як порушення основних прав людини (повагу до гідності, свободи та особистої недоторканності) та підриває авторитет державних органів та інституцій; 2) суперечить основним засадам кримінального судочинства та нівелює довіру громадян до органів правопорядку; 3) негативно впливає на правосвідомість як працівників органів правопорядку з негативною професійною деформацією, так і правовий нігілізм у суспільстві; 4) дає змогу через штучне створення «показників роботи» та притягнення завідомо невинуватих осіб уникати розслідування латентних кримінальних правопорушень, а також законспірованих груп та осіб, що становлять підвищену суспільну небезпеку.

На підставі практики ЄСПЛ, судових інстанцій України, закордонного досвіду визначено критерії розмежування провокації від правомірної діяльності сторони обвинувачення (підрозділ 3.5).

Зазначено, що фіксація НСРД є одним з ключових етапів проведення негласних заходів, оскільки надає їм форму для використання як доказу під час досудового розслідування та в суді. Важливість фіксації полягає в тому, що особи, які не брали участь у її проведенні, зокрема сторона захисту, суд, могли

для себе уявно відтворити обставини (процес) її проведення, зміст заходу, одержані результати (підрозділ 3.6).

Досліджено засади, ефективність та недоліки зазначеної форми судового контролю. Визначено, що найбільш дискусійним у контексті реалізації гарантій, передбачених ст. 257 КПК України, є застосування положень цієї статті у випадку виявлення ознак злочину, що не зареєстрований в ЄРДР (підрозділ 3.7).

Визначено вимоги, що встановлені законодавством для присвоєння грифу секретності: 1) документи, що підлягають засекречуванню повинні відповідати визначеному переліку; 2) документи містять відомості про факт та методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії; 3) документи містять відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої проводиться або планується проведення такої дії; 4) розголошення цих даних створює загрозу національним інтересам та безпеці. Висловлено пропозицію, що вдосконалення режиму секретності під час організації, проведення, фіксації та використання результатів НСРД необхідно здійснювати за двома напрямками: 1) забезпечення диференційованого підходу до присвоєння грифу секретності матеріалам НСРД залежно від застосування форм та методів їх проведення, тривалості розробки, неможливості забезпечити таємницю досудового розслідування іншими засобами, ніж ті, що передбачені Законом України «Про державну таємницю»; 2) запровадження дієвого механізму знищення даних, одержаних під час проведення НСРД, насамперед внаслідок автоматизованого перехоплення даних, сповіщення осіб, інтересів яких стосувалися проведені заходи, що містить порядок інформування такої особи, знищення інформації та носіїв інформації, встановленню контролю за таким знищенням та відповідальності за порушення такого порядку (підрозділ 3.8).

У четвертому розділі «Проблеми правового регулювання організації та проведення НСРД, шляхи його вдосконалення» визначено ключові проблеми регламентації, організації, проведення, фіксації, використання та знищення результатів НСРД у кримінальному процесуальному законодавстві, забезпечення гарантій прав і свобод людини. Проведеним дослідженням до таких проблем віднесено: 1) недосконалість визначення понятійного апарату, системи та класифікації НСРД, визначення їх процесуальних форм; 2) недоліки диференціації підстав для проведення НСРД залежно від тяжкості розслідуваного кримінального правопорушення, без врахування їх особливостей, у тому числі латентності, соціальної значущості; 3) недоліки запровадженого механізму ухвалення рішень про проведення НСРД, у тому числі, що стосуються розмежування повноважень; 4) обмеження щодо можливості проводити НСРД до постановлення ухвали слідчого судді; 5) недосконалість та формалізм судового контролю, проблеми визначення сфери застосування положень ст. 257 КПК України, відсутність судового контролю

ex post factum; 6) проблемні питання забезпечення розумних строків під час проведення НСРД; 7) проблеми правової регламентації використання конфіденційного співробітництва; 8) недосконалість правової регламентації фіксації НСРД, проблеми фіксації у випадках використання спеціальних технічних засобів та спеціального програмного забезпечення; 9) проблеми у сфері використання електронних (цифрових) документів та доказів, їх оцінки; 10) проблеми під час оцінки доказів, одержаних за результатами проведення НСРД на предмет їх допустимості, вади таких доказів через обмеження можливості їх перевірити; 11) проблеми надання доступу до матеріалів, що були підставою для проведення НСРД та одержаних за результатами їх проведення; 12) проблеми фіксації та складання протоколу контролю за вчиненням злочину; 13) проблемні питання використання даних автоматизованих електронних пошукових систем під час розслідування злочинів у контексті балансу інтересів кримінального судочинства та забезпечення гарантій прав і свобод людини; 14) недоліки механізму компенсації та громадського контролю за застосуванням НСРД (підрозділ 4.1).

З метою дослідження основних тенденцій, шляхів реформування та вдосконалення законодавства у сфері застосування негласних заходів одержання інформації в інтересах кримінального судочинства проаналізовано загальні засади: 1) формування системи негласних заходів; 2) підстав та умов їх застосування; 3) форм контролю; 4) строків та порядку їх проведення, фіксації; 5) забезпечення балансу інтересів та інформування осіб, чий права обмежувалися, в законодавстві країн колишнього СРСР, Китайській Народній Республіці, Республіці Індія, Королівстві Саудівської Аравії, Федеративній Республіці Німеччина.

На підставі проведеного аналізу зроблено висновок, що система негласних заходів, їх класифікація, мета, сфера застосування, джерела, вимоги до проведення та форми фіксації в законодавстві різних країн мають істотні відмінності і їх вдосконалення здійснюється різними шляхами, що залежать від системи кримінального судочинства, традицій, впливу міжнародних організацій.

З урахуванням спільних рис і відмінностей правової регламентації негласних форм одержання та фіксації інформації в інтересах кримінального судочинства визначено напрями вдосконалення законодавства України з метою їх оптимізації, підвищення ефективності та забезпечення належних гарантій прав і свобод людини. (підрозділ 4.2).

Визначено напрями вдосконалення нормативного регулювання законодавства у сфері організації, проведення, використання та знищення результатів НСРД, що передбачають вдосконалення понятійного апарату, з визначенням змісту ключових понять, таких як «винятковість», «приватне життя», «приватне спілкування», критеріїв правомірності втручання та забезпечення балансу інтересів кримінального судочинства та прав і свобод

людини; розробленні нової системи НСРД за іншими критеріями, зокрема за такими, як ступінь втручання у приватне життя, суб'єктами, уповноваженими на ухвалення рішення щодо їх проведення. Запропоновано вдосконалення механізму нагляду, судового, відомчого та громадського контролю у цій сфері, запровадження вимог щодо умов використання, збереження та знищення інформації, одержаної під час проведення негласних заходів; визначення критеріїв застосування негласних заходів залежно від категорії кримінального правопорушення, запровадження механізму надання особі, уповноваженій на ухвалення рішення про надання дозволу на втручання в приватне життя, можливості ознайомитися з матеріалами, що підтверджують наявність підстав для їх проведення, обґрунтованість поданого клопотання (підрозділ 4.3).

Висновки до розділів і загальні висновки дисертації відповідають сутності розглянутих питань і відзначаються чіткістю викладених думок. Здобувач, вміло поєднавши наукову й практичну діяльність, ґрунтовно проаналізував теоретичний, практичний і законодавчий матеріал та сформулював на цій основі виважені й слушні висновки, які є вагомим внеском у теорію кримінального процесу, криміналістичну науку, оперативно-розшукову діяльність та правозастосовну практику.

Відтак, сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації мають належний рівень обґрунтованості й достовірності.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Основні теоретичні положення, висновки та рекомендації дослідження висвітлено у 37 публікаціях, зокрема 1 монографії, 17 наукових статтях у фахових виданнях України, 4 періодичних наукових виданнях, що індексуються БД Scopus та Web of Science, 5 закордонних виданнях, 10 тезах доповідей на конференціях і семінарах. Список зазначених праць наведено в дисертації у повному обсязі. Публікації відповідають вимогам до опублікування результатів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук. Анотація оформлена згідно з чинними вимогами, у розширеній формі повністю розкриває основні положення дисертаційної роботи, не містить інформації, яка відсутня в роботі.

Дотримання академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження Бабікова О. П. «Теоретико-прикладні основи проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні» включає результати власних досліджень здобувача. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело, що свідчить про відсутність порушення академічної доброчесності.

Реферат дисертації за своїм змістом відповідає основним положенням роботи і повністю відображає зміст, основні положення, висновки та пропозиції, які сформульовані у дисертаційному дослідженні.

Отже, академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та/або наукових публікаціях здобувача офіційним опонентом не виявлено. Загалом відзначаючи логічність і послідовність побудови дослідження, наукову новизну, обґрунтованість та аргументованість його результатів, належний науковий рівень дисертаційного дослідження, відмітимо, що воно, як і будь-яке дослідження дисертаційного рівня, містить певні дискусійні положення, які викликають зауваження чи вимагають свого додаткового пояснення та можуть стати підґрунтям для обговорення під час захисту.

1. У вступі до роботи автор вказує, що: «Нормативно-правову та інформаційну основу дослідження становлять...». На нашу думку, недоречним є поєднання нормативно-правової та інформаційної основи дисертаційного дослідження, бо тоді теоретична база дисертаційної роботи також є складовою інформаційної основи дослідження, утім, вона указана окремо.

2. Вважаємо за необхідне звернути увагу на методологію дослідження взагалі та різноманітність підходів і методів дослідження теоретико-методологічних засад дослідження негласних слідчих (розшукових) дій (розділ 1). На мій погляд, загальна методологія повинна бути ширшою, ніж вивчення методологічних проблем дослідження НСРД.

Варто уточнити який методологічний арсенал обраний автором для дослідження забезпечення допустимості результатів НСРД як доказів у кримінальному провадженні.

3. Більш чіткого формулювання потребує твердження автора, винесене в елементи наукової новизни, у якому зазначається, що у роботі дисертантом «удосконалено ... наукові розробки у сфері тлумачення термінів «винятковості», «приватності», критеріїв розмежування правомірної діяльності органів правопорядку від провокації та підбурювання до вчинення злочину, вимог до забезпечення балансу інтересів кримінального провадження та прав і свобод людини.». Водночас зі змісту дисертації важко зрозуміти, у чому ж полягає згадане вище удосконалення? Що ж саме нового привнесено автором у наведене вище питання?

4. У підрозділі 3.1 дисертаційного дослідження автор здійснює науковий аналіз винятковості та інших підстав проведення НСРД як обов'язкових вимог гарантій забезпечення права на недоторканість приватного життя особи. Проте, на думку офіційного опонента, робота виглядала б дещо змістовнішою, якби автор розширив це питання, додавши аналіз впливу порушення права на недоторканість приватного життя особи на інші права (наприклад, право на справедливий суд), а також уточнив, які саме механізми правового захисту в кримінальному провадженні пропонуються у випадках порушення кількох прав одночасно.

5. Слушним є визначення тяжкості злочину як однієї з головних підстав для проведення НСРД, що ефективним досягненням в контексті чіткого

визначення змісту критерію. Проте, на переконання автора, такий підхід позбавляє можливості правоохоронні органи застосовувати легально негласні заходи під час розслідування низки кримінальних правопорушень, зокрема, що пов'язані з корупцією, торгівлею людьми, протиправним донорством, спрямовані на захист учасників кримінального провадження, але не відносяться до тяжких чи особливо тяжких злочинів (стор. 298–299). На мою думку, здобувачеві під час проведення дослідження доцільно було б більше уваги приділити обґрунтуванню такого твердження.

6. У роботі не знайшли свого детального відображення негласні слідчі (розшукові) дії, які також суттєво можуть порушувати право власності й недоторканості житла під час здійснення кримінального провадження, зокрема під час втручання у приватне спілкування у вигляді арешту, огляду і виїмки кореспонденції (ст. 258 КПК України); Накладення арешту на кореспонденцію та огляд і виїмка її (ст. ст. 261–262 КПК України); Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, яке також передбачає можливість отримання речей (ст. 272 КПК України). Робота виглядала б більш змістовнішою, якби автор більш детально розкрив і ці питання.

7. У підрозділі 4.2 «Світовий досвід правового регулювання порядку здійснення «негласних заходів отримання інформації в інтересах кримінального судочинства» вивчено зарубіжний досвід правового регулювання порядку здійснення негласних форм отримання доказової інформації (спеціальних слідчих дій) у кримінальному провадженні. Проте, на наше переконання, у роботі не вистачає як критеріїв обрання законодавства тієї чи іншої країни, так і правозастосовної практики правоохоронних органів. Хотілося б почути чітку відповідь на запитання, яке місце та значення відводиться інституту міжнародного співробітництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні.

8. За змістом підрозділу 4.3 «Напрямки вдосконалення КПК України щодо нормативного регулювання організації, проведення, використання та знищення результатів НСРД» здобувач окреслює напрями вдосконалення кримінального процесуального законодавства у зазначеній сфері. Як зазначає здобувач, системний та комплексний підхід у сфері вдосконалення законодавства, що регламентує організацію, проведення, фіксацію, використання та знищення інформації, одержаної негласними методами, що буде ґрунтуватися на засадах необхідності забезпечення балансу інтересів кримінального судочинства та гарантій прав і свобод людини. Висловлюючи зацікавленість такою позицією, варто акцентувати на необхідності подальшої розробки проблематики формування системи криміналістичних рекомендацій щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій з урахуванням реалій сьогодення.

Підсумовуючи викладене, потрібно зазначити, що наведені вище критичні зауваження та рекомендації стосуються дискусійних питань, певної неповноти та непослідовності розгляду окремих положень дисертації і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, яке має науково-теоретичне і практичне значення, містить наукові висновки, нові підходи до вирішення конкретного наукового завдання щодо наукової розробки рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності проведення НСРД.

Аналіз змісту дисертаційного дослідження свідчить про самостійність і цілісність проведеного дослідження, його актуальність і високий науковий рівень, суттєве теоретичне і практичне значення. Висловлені зауваження є підґрунтям для наукової дискусії під час прилюдного захисту дисертації.

Загальний висновок. Дисертація є самостійною роботою, пройшла належну апробацію, її зміст цілком відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності. Оформлення дисертації та реферату відповідає встановленим МОН України вимогам. Викладене дозволяє зробити загальний висновок про те, що дисертаційне дослідження «Теоретико-прикладні основи проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні» є кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто здобувачем, вирішує важливе наукове завдання, є актуальним, завершеним, таким, що має теоретичну і практичну значущість та відрізняється науковою новизною.

Таким чином, дисертаційне дослідження відповідає вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1197, а його автор, Бабіков Олександр Петрович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

**Старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з
проблем криміналістичного забезпечення та
судової експертології
Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України**

Олег ТАРАСЕНКО